Відгук отримано 17.11.2026р.
Голова разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.143
докт. психол. наук, проф.
Лозова О. М.

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.143
у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка
доктору психологічних наук, професору,
професору кафедри практичної психології
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
Ользі ЛОЗОВІЙ

ВІДГУК

офіційного опонента доктора психологічних наук, професора
Кузікової Світлани Борисівни про дисертацію
Крапиви Марії Сергіївни на тему
«Психологічні особливості долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період»,
що подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань
05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія

1. Актуальність дисертаційного дослідження.

Дисертаційна робота М. С. Крапиви присвячена актуальній і суспільно значущій проблемі особливостей долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період. В умовах воєнного стану, що супроводжується тривалим впливом стресу, обумовленого війною, почуттям невизначеності, постійними загрозами життю та безпеці, втратами й порушенням звичних умов життєдіяльності, особливої значущості набуває дослідження психологічних механізмів, які забезпечують здатність особистості протистояти складним життєвим ситуаціям, зберігати психологічну стійкість та ефективно адаптуватися до змін.

Особливої уваги заслуговує практична спрямованість дисертаційного дослідження, пов'язана з пошуком психологічних засобів відновлення психологічної стійкості цивільного населення, адже з огляду на тривалий характер воєнних дій важливим вектором наукового пошуку постає розробка психопрофілактичних заходів, спрямованих на попередження негативних наслідків стресу, обумовленого війною шляхом розвитку адаптивних копінг-стратегій, актуалізації психологічних ресурсів особистості та підвищення резильєнтності. Саме тому поєднання теоретико-методологічного аналізу, емпіричного дослідження психологічних особливостей долаючої поведінки та апробація відповідної психопрофілактичної програми, що спрямована на відновлення психологічної стійкості визначає наукову й прикладну цінність дисертації.

Дисертаційне дослідження виконано в межах комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри практичної психології Київського столичного університету імені Бориса Грінченка «Психологічна підтримка ресурсного

потенціалу особистості в мінливих умовах суспільного буття» (2021–2026 рр., державний реєстраційний номер 0121U112046).

Таким чином, актуальність дисертаційної роботи М. С. Крапиви визначається необхідністю поглиблення наукових уявлень про психологічні особливості подолання стресу цивільним населенням в умовах воєнного стану, а також потребою у віднайдені науково обґрунтованих засобів підтримки та відновлення психологічної стійкості особистості.

2. Наукова новизна результатів дисертації.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в комплексному обґрунтуванні психологічних особливостей долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період з урахуванням ключових її компонентів, а саме копінг-стратегій, механізмів психологічного захисту, психологічних ресурсів особистості, особистісних рис та установок особистості. У роботі обґрунтовано психологічний зміст поняття стресу, обумовленого війною, розроблено та обґрунтовано теоретичну модель долаючої поведінки, що інтегрує в собі свідомі й несвідомі механізми подолання стресу в умовах воєнного стану. В ходф реалізації емпіричного дослідження встановлено предиктори базових копінг-стратегій цивільного населення у воєнний період та визначено факторну структуру долаючої поведінки, що поглиблює розуміння її психологічної організації.

Важливим науково-прикладним здобутком дисертаційної роботи виступає адаптація методики Дж. Амірхана «Індикатор коупінг-стратегій» для українського соціокультурного простору, що засвідчила її валідність та надійність. Розроблена дисертанткою психопрофілактична тренінгова програма відновлення психологічної стійкості цивільного населення у воєнний період, згідно резцльтатів формувального експерименту, підтвердила свою ефективність щодо розвитку адаптивних копінг-стратегій, резильєнтності та підвищення рівня психологічної ресурсності у цивільних осіб. Отримані результати мають вагоме значення для подальших наукових розвідок щодо психологічних особливостей долаючої поведінки та вдосконалення засобів психопрофілактичної роботи із цивільним населенням з метою запобігання негативним наслідкам стресу, обумовленого війною.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає в поглибленні наукового розуміння психологічного змісту долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період, обґрунтуванні теоретичної моделі долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період та поняття стресу, обумовленого війною. Віднайдена дев'ятифакторна структура долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період конкретизує психологічну організацію процесу подолання стресу, обумовленого війною, а виявлені предиктори базових копінг-стратегій пошлиблюють теоретичні уявлення про роль механізмів психологічного захситу і психологічних ресурсів у подоланні стресу.

Практична цінність результатів дисертаційної роботи М.С. Крапиви визначається адаптацією психодіагностичної методики Дж. Амірхана «Індикатор коупінг-стратегій», а також розробкою та експериментальною

апробацією програми відновлення психологічної стійкості цивільного населення у воєнний період. Результати апробації психопрофілактичної тренінгової засвідчили її ефективність та мають вагоме прикладне значення в межах психопрофілактичної роботи з цивільними особами, які зазнають впливу стресу, обумовленого війною.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження.

Наукова обґрунтованість результатів дисертаційного дослідження забезпечується системністю теоретичного аналізу проблеми долаючої поведінки, опрацюванням класичних і сучасних наукових джерел щодо розуміння психологічних механізмів подолання стресу (207 джерел, з них 88 - іноземною мовою), відповідністю застосованого психодіагностичного інструментарію меті та завданням роботи.

Важливим свідченням достовірності отриманих результатів є належна організація емпіричного дослідження, репрезентативна вибірка, що склала 501 особу, перевірка психометричних характеристик адаптованої методики Дж. Амірхана та використання відповідних методів статистичного аналізу даних. Запропонована теоретична модель долаючої поведінки знаходить емпіричне підкріплення у встановлених закономірностях в результаті кореляційного, множинного регресійного та факторного аналізу. Ефективність розробленої психопрофілактичної програми відновлення психологічної стійкості доведено в межах формувального експерименту, результати якого засвідчили статистично значущі позитивні зміни за низкою досліджуваних показників в експериментальній групі за відсутності відповідних значущих змін у контрольній групі.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Дисертантка повною мірою виконала поставлене наукове завдання, що полягало в теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні психологічних особливостей долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період, а також розробила та довела ефективність психопрофілактичної тренінгової програми відновлення психологічної стійкості цивільного населення у воєнний період. Робота характеризується послідовністю реалізації дослідницького задуму та логічністю втклад матеріалу, належним рівнем теоретичного осмислення проблематики та коректним використанням понятійно-категоріального апарату.

Особливої уваги заслуговує прагнення авторки розмежувати свідомі та несвідомі компоненти подолання, водночас розглядаючи їх у взаємозв'язку в межах цілісної моделі. Здобувачка продемонструвала високий рівень володіння методологією психологічних досліджень, зокрема здатність до аналізу й узагальнення теоретичних концепцій та побудови теоретичної моделі, організації емпіричного дослідження, адаптації психодіагностичного інструментарію, застосування математико-статистичних методів та психологічної інтерпретації отриманих результатів. Важливим показником сформованості дослідницьких компетентностей є здатність дисертантки використовувати результати емпіричного аналізу для обґрунтування змісту

психопрофілактичної програми та подальшої експериментальної перевірки її ефективності.

Представлена дисертація засвідчує здатність М. С. Крапиви поєднувати результати теоретико-методологічного дослідження із вирішенням практичних завдань щодо психопрофілактичної роботи з метою запобігання наслідкам стресу, обумовленого війною. Самостійність у розробці теоретичної моделі, організації емпіричного дослідження та апробації авторської психопрофілактичної програми свідчить про належний рівень наукової компетентності й готовність здобувачки до самостійної науково-дослідної діяльності.

6. Апробація результатів дисертації.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження належним чином, з охопленням його теоретичної, емпіричної та практичної складових, відображені у 13 наукових публікаціях, із яких 4 статті опубліковано у наукових фахових виданнях України, а 9 публікацій додатково висвітлюють результати дисертаційного дослідження. Особливої уваги з позицій прикладної психології заслуговує фахова стаття, присвячена адаптації методики Дж. Амірхана «Індикатор коупінг-стратегій», оскільки представлений у ній результат має самостійне науково-методичне значення та розширює можливості психодіагностики долаючої поведінки в українському соціокультурному просторі.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу.

Структура дисертаційної роботи М. С. Крапиви відповідає встановленим вимогам до кваліфікаційних наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії. Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Зміст роботи характеризується логічністю викладу матеріалу та узгодженістю теоретичної, емпіричної і прикладної складових дослідження.

У першому розділі дисертаційної роботи здійснено теоретико-методологічний аналіз феномену долаючої поведінки, розкрито її психологічний зміст у воєнний період, представлено та обґрунтовано сучасні доказові методи психопрофілактики негативних наслідків переживання стресу, обумовленого війною. Заслуговує на увагу розроблена дисертанткою комплексна теоретична модель долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період, що відображає взаємодію свідомих і несвідомих механізмів подолання стресу в умовах воєнного стану.

Другий розділ присвячено емпіричному дослідженню психологічних особливостей долаючої поведінки цивільного населення. Представлені результати кореляційного, множинного регресійного та факторного аналізу дозволили встановити характер взаємозв'язків між ключовимии компонентами долаючої повеіднки, визначити предиктори базових копінг-стратегій у воєнний період. Науковий інтерес становить виокремлена за результатами факторного аналізу дев'ятифакторна структура долаючої поведінки, що розкриває її багатовимірну психологічну організацію.

У третьому розділі обґрунтовано соціально-психологічні засоби відновлення психологічної стійкості цивільного населення у воєнний період. Представлено зміст авторської психопрофілактичної тренінгової програми відновлення психологічної стійкості цивільного населення у воєнний період, результати експериментальної перевірки її ефективності та методичні рекомендації щодо її застосування. Позитивної оцінки заслуговує спрямованість тренінгової програми на розвиток адаптивних способів подолання стресу, підвищення резильєнтності та психологічної ресурсності особистості, а також емпіричне підтвердження результативності запропонованих психологічних засобів.

Загальні висновки в межах дисертаційної роботи відображають результати виконання поставлених завдань і відповідають змісту проведеного дослідження. Дисертація Крапиви М.С. характеризується самостійністю наукового пошуку, цілісністю викладу матеріалу та завершеністю отриманих результатів наукової роботи.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації та фальсифікації в дисертаційній роботі М. С. Крапиви на тему «Психологічні особливості долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період» не виявлено. Дисертаційне дослідження характеризується оригінальністю наукового задуму авторки, самостійністю отриманих результатів і належним оформленням бібліографічних посилань на використані наукові джерела. Дотримання принципів академічної доброчесності підтверджується результатами автоматизованої перевірки тексту дисертації та відповідним експертним висновком.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Попри загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, вважаю за доцільне виокремити окремі дискусійні положення та зауваження, осмислення яких може сприяти поглибленню наукового аналізу досліджуваної проблеми та визначенню перспектив подальших наукових пошуків здобувачки.

1. Попри достатній обсяг емпіричної вибірки, у дисертаційному дослідженні не представлено порівняльного аналізу особливостей долаючої поведінки залежно від віку та статі респондентів. Врахування зазначених змінних дозволило б поглибити розуміння психологічних особливостей долаючої поведінки, зокрема встановити специфіку її проявів у різних вікових і статевих групах та визначити можливі відмінності в механізмах адаптації особистості до стресогенних умов воєнного періоду

2. У запропонованій авторкою теоретичній моделі долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період доцільно конкретизувати співвідношення когнітивних, афективних і поведінкових складових подолання стресу, обумовленого війною. Поглиблений аналіз функціональної взаємодії зазначених складових у межах запропонованого механізму формування реакції на стрес, обумовлений війною, сприяв би уточненню внутрішньої логіки запропонованої теоретичної моделі.

3. У межах емпіричного дослідження недостатньо висвітлено особливості долаючої поведінки цивільного населення залежно від соціально-демографічного статусу. Зокрема, цікавою перспективою подальшого наукового пошуку була б реалізація порівняльного аналізу особливостей подолання стресу, обумовленого війною, внутрішньо переміщеними особами, мігрантами, особами, що не змінювали місця проживання від початку пономасштабного вторгнення.

4. Одним із вагомих теоретичних здобутків дисертації виступає визначення авторкою поняття стресу, обумовленого війною. Водночас доцільно було б деталізованіше окреслити його специфічні психологічні характеристики та співвідношення з поняттями гострого, хронічного і травматичного стресу, що сприяло б поглибленню теоретичного обґрунтування запропонованого поняття та конкретизації його місця в категоріальному апараті сучасної психології.

Зауваження до дисертаційної роботи мають дорадчий характер, окреслюють перспективи подальших наукових розвідок щодо окремих аспектів досліджуваної проблематики та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, не знижують її наукової цінності, теоретичної та практичної значущості.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей.

Дисертаційне дослідження Крапиви Марії Сергіївни засвідчує високий рівень оволодіння здобувачкою теоретичними знаннями, методологією наукової діяльності та дослідницькими компетентностями, необхідними для здобуття ступеня доктора філософії. Дисертантка продемонструвала здатність до самостійного наукового пошуку, критичного аналізу й узагальнення теоретичних положень, обґрунтованого добору психодіагностичного інструментарію, застосування релевантних меті дослідженя методів статистичного аналізу.

Розробка та апробація авторської психопрофілактичної програми відновлення психологічної стійкості цивільного населення у воєнний період підтверджують сформованість умінь здобувачки інтегрувати результати теоретичного та емпіричного дослідження у практичний аспект психологічного знання. Сукупність продемонстрованих компетентностей засвідчує готовність здобувачки до самостійної науково-дослідної та науково-педагогічної діяльності в галузі психології.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам.

Дисертаційна робота Крапиви Марії Сергіївни на тему «Психологічні особливості долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період», що представлена на здобуття ступеня доктора філософії, є завершеним самостійним науковим дослідженням, виконаним із дотриманням принципів

академічної доброчесності. Здобувачка продемонструвала належний рівень оволодіння методологією наукової діяльності, здатності до теоретичного узагальнення та емпіричного обґрунтування віднайдених наукових положень. Отримані в ході реалізації дисертаційного дослідження результати характеризуються науковою новизною, теоретичною значущістю та практичною цінністю, а основні положення дисертації достатньою мірою висвітлено в наукових публікаціях авторки.

Робота відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та припинення дії рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами) та вимогам наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій» від 12.01.2017 №40, а її авторка, **Крапива Марія Сергіївна**, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент – доктор психологічних наук,
професор, завідувач кафедри психології
Навчально-наукового інституту педагогіки
і психології Сумського державного
педагогічного університету Світлана КУЗІКОВА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ Сумський державний педагогічний університет ЄДРПОУ 02125510

Підпис Кузікової С.
засвідчую
секретар
О. Скиба
12 » 11 2026 р.